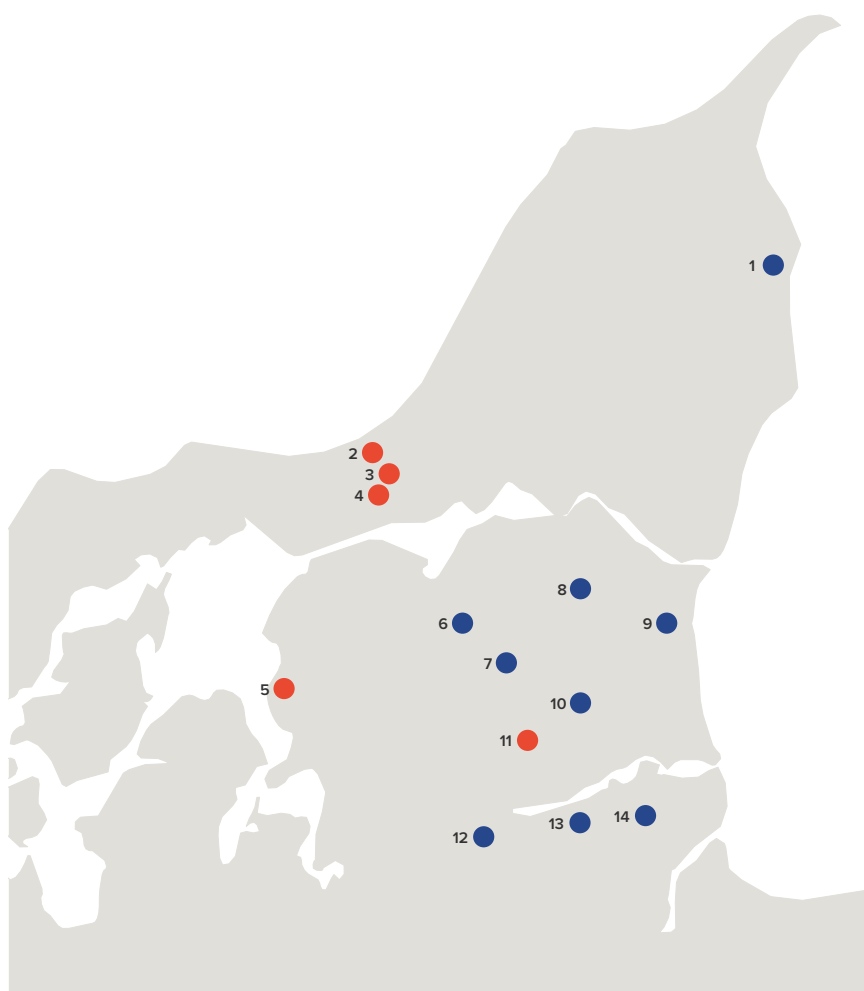

Thomas Rune Knudsen, museumsinspektør og arkæolog

Kæmpehøje og kultiske landskaber i Nordjylland

Gravhøje er nogle af de mest markante og langlivede spor fra oldtiden i det danske landskab. Højene skal dog ikke kun forstås som enkeltstående grave, men også som fokuspunkter i et kultisk landskab. Sammen med stenrækker, stenkredse og bautasten har de indgået i komplekse anlæg, hvor synlighed, placering og orientering har haft stor betydning.

I dag er mange af disse landskaber fragmenterede, skjulte eller reduceret til enkelte elementer i det moderne, opdyrkede landskab. Når gravhøje, både de monumentale uden sten og de mindre høje i samspil med stenrækker og stenkredse, betragtes som dele af større helheder, træder et skjult kultisk landskab frem, hvor synlighed, retning og gentagelse har været centrale elementer.

Omtalte gravhøje (blå) og landskaber med stenstrukturer (orange): 1) Donbæk, 2) Rødland Hede, 3) Tingskoven 1, 4) Tingskoven 2, 5) Myrhøj, 6) Frendrup Nihøje, 7) Tinghøjen, 8) Kongehøjen, 9) Galgebakken, 10) Lille Vildmose, 11) Rold Skov, 12) Apotekerskoven, 13) Hohøj og 14) Møgelhøj.

Illustration: Nordjyske Museer

Store og små høje

Langt hovedparten af de danske gravhøje er relativt ensartede i størrelse, men enkelte exceptionelt store høje bryder dette mønster, og har formentlig været tænkt til at dominere både landskab og samtid.

Gravhøje er menneskeskabte forhøjninger af tørv, jord og sten opført over grave fra oldtiden (4000 f.Kr. – 1050 e.Kr.). Højene kan være runde eller aflange og placeret mere eller mindre synligt i landskabet. Gravhøje opføres fra bondestenalderen (4000-1700 f.Kr.) og fortsatte med at blive bygget igennem oldtiden, men deres antal, form, størrelse og placering varierer gennem perioderne. De tidligste rundhøje var ofte relativt små, mens senere perioder i højere grad anvendte monumentale høje som synlige magt- og statusmarkører i landskabet.

Kun ganske få gravhøje er arkæologisk undersøgte, og de fleste står som fredede fortidsminder for eftertiden.

Derfor er alderen på de fleste ikke kendt, ligesom det ikke er kendt, hvilke konkrete grave de dækker over. Størrelsen på højene varierer, men en gennemgang af deres dimensioner viser, at de overvejende er ret ensartede.

Under 10 % af alle danske høje er større end 25 meter i diameter, mens kun 2–3 % overstiger 30 meter. Ekstremt store høje er meget sjældne: under 1 % er over 40 meter i diameter. Den typiske stenalderhøj (uden stenbygget kammer) har en diameter på ca. 12–15 meter, mens bronzealderhøjene generelt er lidt større, ofte ca. 18–20 meter i diameter.

Fra jernalderen kendes også gravhøje, men disse er i hovedreglen færre og mindre end de ældre gravhøje. Nordjyske eksempler er fx tuerne i Apotekerskoven ved Hobro, de lave gravhøje ved Lille Vildmose og Donbæk-gravpladsen med både store og små høje ved Frederikshavn.

*Hohøj ved Mariager er en af Danmark største gravhøje.
Foto: Nordjyske Museer*

Kæmpehøje i Skandinavien

Nogle af de mest imponerende gravhøje er naturligvis vikingetidshøjene ved Jelling, hvor sydhøjen er ca. 10 meter høj og ca. 70 meter i diameter, mens nordhøjen er ca. otte meter høj og ca. 62–65 meter i diameter. Ved Mariager findes der dog en gravhøj, Hohøj, med tilsvarende monumentale dimensioner, nemlig ca. 12 meter høj og ca. 72 meter i diameter. Hohøj regnes ofte for Danmarks største gravhøj.

Kæmpehøje er hermed ikke et særligt nordjysk fænomen, men ses flere steder i landet. Alligevel er der ét andet, særligt nordjysk eksempel, der fortjener en omtale, nemlig den næsten 11 meter høje Møgelhøj med en diameter på tæt ved 60 meter.

Af andre synlige, men noget mindre gravhøje kan også nævnes Galgebakken ved Blenstrup, som er ca. fem meter høj og har en diameter på ca. 28 meter, Kongehøj, som er fire meter høj og har en diameter på ca. 25 meter syd for Aalborg, samt Tinghøj med en højde på over fem meter og en diameter på ca. 32 meter.

Til sammenligning har Sveriges største gravhøj, Anundshög nær Västerås, en diameter på 60–64 meter og en højde på ca. 10 meter. I Norge ved Akershus ligger Skandinaviens formentlig største gravhøj, Raknehaugen, som er ca. 77 meter i diameter og ca. 15 meter høj.

De nordjyske kæmpehøje hører derfor til Skandinaviens mest monumentale høje, men adskiller sig samtidig, da de, i modsætning til eksemplerne fra Norge og Sverige, sandsynligvis stammer fra bronzealderen og dermed er omtrent 2000 år ældre.

Kultlandskaber

Gravhøje i større sammenhænge kan ses flere steder i landskabet. Et eksempel er Frendrup Nihøje ved Øster Hornum, hvor syv af ni gravhøje fortsat er bevaret, og tilsammen kroner de landskabet. Mange gange findes højene dog som enkeltliggende pletter, ofte tilgroet og i arealer, hvor nyere tids landskabsudvikling har udvisket sporene af den sammenhæng, de indgik i. Synligheden kan være forsvundet eller højene kan ganske enkelt være blevet fjernet eller overpløjet ved anlægsarbejde eller intensiv landbrugsdrift. Ligeledes har sten fra høje og andre anlæg ofte fundet genannvendelse i kirkebyggeri, vejbyggeri og lignende.

Både ved Anundshög og Jellinghøjene var der skibsætninger og runesten. Ved Anundshög indgår højen

i et langt monumentalt forløb med bautasten og flere stenkredse. Det er hermed tydeligt, at gravhøjene ikke skal forstås som enkeltstående monumenter, men derimod som dele af større kultiske og ceremonielle sammenhænge med adskillige andre anlæg.

Frendrup Nihøje ved Øster Hornum, hvor syv af de oprindelige ni gravhøje stadig er bevaret.

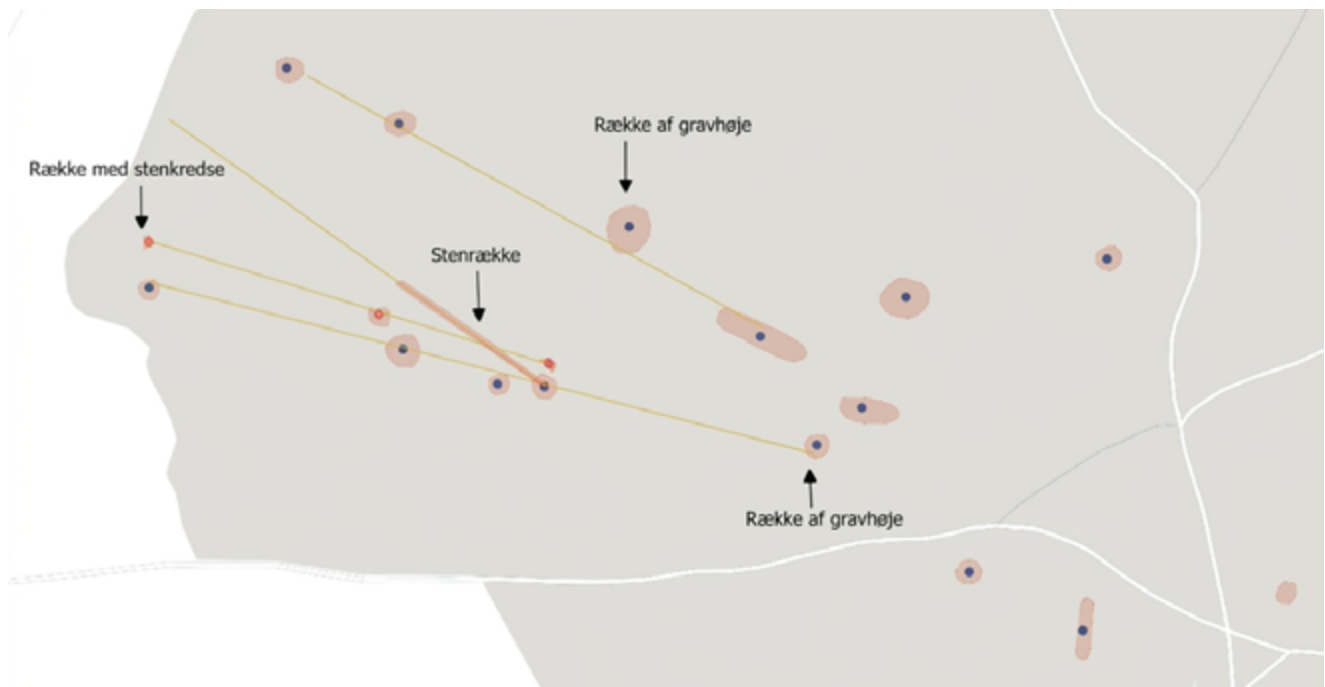
Foto: Nordjyske Museer

Bautasten, stenkredse og stenrækker

I skove og hedearealer findes fortsat bevarede stenrækker, stenkredse og bautasten, fx i Rold Skov, Tingskoven og Rødland Hede.

I den nordlige del af Rold Skov findes en stenrække. Den tager udgangspunkt i en lav og ret udefinerbar gravhøj og består af 29 favnstore sten over en strækning på ca. 70 meter. Den peger mod nordvest ned mod ådalen. På begge sider af stenrækken ligger rækker af gravhøje, heriblandt også to langhøje, som ligeledes peger i samme nordvestlige retning. Der er også tre stenkredse på linje, der ligeledes peger i vestlig til nordvestlig retning. Stenkredsene er noget medtagne. De vestligste og østligste af stenkredsene har en diameter på ca. fem meter. Den midterste af stenkredsene har den dobbelte diameter og består af 27 mindre sten. Sammen med gravhøjene dannes der hermed flere gentagne, parallelle linjer i nordvestlig retning.

I Tingskoven ligger en forholdsvis velbevaret stenkreds bestående af omtrent 100 sten af varierende størrelse. I midten af den ses en stenlægning. Stenkredsen har en diameter på ca. 20 meter. Omkring stenkredsen ses toppen af flere større sten, og en stenrække af opretstående sten forbinder den med en nærliggende gravhøj i nordøst.

Kultiske stenstrukturer og gravhøje i den nordlige del af Rold Skov.
Illustration: Nordjyske Museer

Længere mod syd i skoven ligger en anden stenkreds, denne gang bestående af ca. 85 sten, som tilsammen danner en kreds med en diameter på ca. 15 meter. I kredsens centrum står syv opretstående sten på omkring 80 cm i højden. Nord/nordvest for stenkredsen er placeret en gravhøj. Ligesom ved den anden stenkreds er stenkredsen på størrelse med eller måske endda en anelse større end gravhøjen.

I Tingskoven ligger en forholdsvis velbevaret stenkreds bestående af omtrent 100 sten af varierende størrelse. I midten af den ses en stenlægning. Stenkredsen har en diameter på ca. 20 meter. Omkring stenkredsen ses toppen af flere større sten, og en stenrække af opretstående sten forbinder den med en nærliggende gravhøj i nordøst.

Længere mod syd i skoven ligger en anden stenkreds, denne gang bestående af ca. 85 sten, som tilsammen danner en kreds med en diameter på ca. 15 meter. I kredsens centrum står syv opretstående sten på omkring 80 cm i højden. Nord/nordvest for stenkredsen er placeret en gravhøj. Ligesom ved den anden stenkreds er stenkredsen på størrelse med eller måske endda en anelse større end gravhøjen.

På Rødland Hede, som nu er overvejende skov, står en 1,6 meter høj bautasten samt andre sten. Tilsammen danner de et forløb, der løber op til to gravhøje i nord/

nordvestlig retning. Nord for bautastenen findes adskillige gravhøje. Rødland Hede er dog mest kendt for det store område med oldtidsagre, der ligger mod syd, hvoraf ca. 4 ha er blevet fredet og henligger som hede.

I alle tilfælde er stenstrukturene sammenhængende med gravhøje, selvom de større sammenhænge allerede er ret udviskede. De er aldrig blevet dateret, men stammer højst sandsynligt fra bronzealderen. Et særligt velbevaret eksempel på en stenrække kendes fra Myrhøj ved Trend i Vesthimmerland. I denne stenrækkes forløb er der også blevet bygget en grav flere hundrede år senere (0–500 e.Kr.), og det er næppe tilfældigt. Begravelsen viser, at stenene mange år senere stadig har haft en vis betydning.

I flere tilfælde peger både høje og stenstrukturer i samme nordvestlige eller vestlige retning, hvilket kunne antyde en bevidst orientering i forhold til himmellegemer, selvom sådanne tolkninger hurtigt kan blive meget spekulative. Gravhøjene og de tilhørende stenstrukturer har visuelt sammenkædet forskellige elementer, og kan have hjulpet med til at strukturere bevægelse i landskabet og måske endda på deres egen vis skabt forbindelser mellem de levende eller de døde.

*Stenkreds i Tingskoven og den nærliggende gravhøj.
Foto: Nordjyske Museer*

*Bautasten kendt som Den grå sten på Rødland Hede.
Foto: Nordjyske Museer*